

Az ifjúsági mozgalmak évszázada

JANCSÁK Csaba: *Fejezetek a magyarországi hallgatói mozgalmak történetéből*. Szeged, 2019. 208 oldal.

P. Miklós Tamás nevezte a XX. századot az ifjúsági szerveződések évszázadának, melyben fontos szereplővé lépett elő a fiatal-ság.¹ Ha a diák- és ifjúsági mozgalmakról szoló, utóbbi években megjelent kurrens nemzetközi szakirodalomból szemezgetünk, leginkább a forradalmi változásokat előidéző, radikalizálódó egyetemista és középiskolás diákság narratívájával szembesülünk. Távolról sem reprezentatív, de tanulságos a lista: az afroamerikai polgárjogi mozgalmat,² az 1968-as mexikói³ és globális diáklázadások hatásait,⁴ vagy az albán kommunista rendszer bukásában szerepet játszó egyetemi megmozdulásokat⁵ is rangos kiadóknál megjelenő monográfiák, tanulmánygyűjtemények dolgozták fel. Keveset tudunk azonban a konszolidálódó korszakok ifjúsági szerveződéseiről, a harc-os mozgalmárok és lázadók helyét átvevő profi diákvezetők világáról, a békeidők hallgatói önkormányzatairól és egyesületeiről. Nagy erénye a most recenzálásra kerülő könyvnek, hogy e két jellegzetes időszakot (az ellenállásból kifejlődő tüntetések és sztrájkok rövid, felfutó periódusait, valamint a szolgáltató, gazdasági és kulturális igényeket kielégítő szervezet hétköznapi működését) egyaránt bemutatja, tágabb kontextust adva az ifjúságügy eme fontos kérdéskörének.

Jancsák Csaba 2019-ben megjelent könyve (*Fejezetek a magyarországi hallgatói*

mozgalmak történetéből) fontos hozzájárulás az ifjúságtörténet e periférikus területéhez, amely elengedhetetlen a különböző szociológiai folyamatok, a politika- és oktatástörténet jobb megértéséhez. Kevesen foglalkoztak, foglalkoznak ezzel a tudásterülettel hazánkban, talán a legfontosabb szerzőket sorolja fel vázlatosan a most követhető lista. Az iskolai demokrácia, diákjogok kérdéseit elemezte a nemrég elhunyt Csákó Mihály,⁶ Gergely Ferenc a cserkész és a KISZ történetét dolgozta fel,⁷ P. Miklós Tamás a gyermek- és serdülőkori szervezetek dokumentumanyagát tette közzé,⁸ Trencsényi László pedig az úttörőkkel foglalkozott.⁹ Ide sorolható Jancsák Csaba is, hiszen a *Fejezetek a magyarországi hallgatói mozgalmak történetéből* című kötet előzményét a kiadó (Belvedere Meridionale) és a szerző hosszú együttműködése adja. Számos korábbi, az ifjúságszociológia és -történet területén született munka alapozta és előzte meg a művet (nagy öröm, hogy ezek egy része le is tölthető a kiadói honlapról),¹⁰ amelyet tehát saját fejlődéstörténetébe és egy tágabb kutatói hagyományba is illeszthetünk. A felsőoktatás területére fókuszáló szövegről van szó, amely folytatja és kiegészíti a fentebbi tematikát. A kortárs kutatások révén sokat tudunk a felsőoktatás szocializációs, gazdasági és kulturális szerepeiről, a campus-létről, ennek történetisége azonban kevésbé kutatott: az egyetem-történet művelése (hasonlóan az ifjúságtörténethez) hagyományosan évfordulókhoz, jubileumokhoz kötődik, egy-egy intézmény/ szervezet önlegitimációs munkájának, saját múltja megalkotásának az eszköze, jöllehet

1 P. MIKLÓS 1997.

2 BENSON 2015.

3 ROJO 2016.

4 RICO et al. 2018.

5 RAMA 2020.

6 CSÁKÓ 2009.

7 GERGELY 1989; GERGELY 2008.

8 P. MIKLÓS 2004.

9 TRENCSENYI 2006.

10 Például: JANCSÁK 2009; JANCSÁK 2010; JANCSÁK 2011a; JANCSÁK 2011b; JANCSÁK 2016a; JANCSÁK 2016b.

ennél szélesebb lehetne a hatóköre, kérdésfeltevése.¹¹

Erre nyújt példát a kötet, amely egyben alkalmat is ad arra, hogy elgondolkodjunk az egyetemek funkcióváltozásairól és az ifjúság közéleti szerepvállalásáról. A mozgalmak történeti formációit pedig kurrens elméleti értelmezési keretbe helyezi a szerző, ezzel újfajta megvilágításba állítva azokat (lásd például a MEFESZ 1956-os megalakulását mint az aktív participáció legmagasabb szintű jelentkezési formáját). A kötet elméleti bevezetése és megalapozása nagyon fontos szempontokat hoz be a későbbi jelenségek értelmezéséhez: a felnőttletbe való átmenet fontos kísérőjelenségei közé tartoznak a lázadás, a tiltakozás, a nonkonformizmus és az intézményeknek, tekintélyeknek való ellenállás különböző formái. Mindezt értelmezheti negatívan a felnőtt társadalom, de a hasonló megnyilvánulások kreatív potenciált is hordozhatnak, valódi társadalmi problémákra kínálnak megoldásokat. Az értékváltás, a mintaadás és a nemzedéki hatás pedig valódi változásokat indíthat el. Kivételes időszakokban láthatóvá válik az ifjúság társadalom-átalakító ereje, mint amilyen az 1945 utáni néhány év volt (jóllehet itt inkább ki- és elhasználta a politika a „Fényes szelek” jobb sorsra érdemes tagjait), illetve 1956 és 1988–1989 rendszerváltozásai hozták még felszínre a fiatalságot politikai erőként. E folyamatok – legalábbis eseménytörténeti megközelítésben – ismertek, az már kevésbé, hogy a mozgósító erő mivé válik, hogyan intézményesülnek ezek a kezdeményezések (ha van rá idejük), és lesznek a mainstream részei, amelytől korábban elhatárolódtak. Itt már a szervezetfejlődés szintjén vagyunk, ez pedig szintén érdekes következtetésekre ad alkalmat a mozgalmak növekedését törvényszerűen követő hanyat-

lásról, mely végigkísérheti a lázadó diákvezérek államilag elismert ifjúsági vezetőkke történő avanszálását.

A demokrácia és autonómia lehet a 20. század egyetemi mozgalmait leginkább jellemző két kulcsszó. Ezek igénye a kezdeteknél talán még kevésbé volt látható, majd egyre markánsabbá vált, hogy a 2000-es évek elejére újra elhalványuljon. A kötet ezt az evolúciót mutatja be, fő szervezőelve a hely, Szeged, mint katalizátor, ahonnan annyszor indultak ki hasonló törekvések. A tanárképző intézet (1875-től) és a polgári iskolai tanárképzés (1928-tól) főiskolai szervezeteivel kezdődik az ifjúsági mozgalmak története: a hallgatói kulturális egyesületek a kiegyezés korának jellemzőit vitték tovább a két világháború között is, az informális tanulás, valamint a norma- és értékadás, egyszóval a szocializáció terepeként funkcionáltak. Szent-Györgyi Albert szegedi rektorsága, az 1940–1941-es tanév jelentett igazi fordulópontot. A neves tudós szerint az egyetem nemcsak tanít, hanem nevel és közösséget is nyújt, ezért biztosította a kereteket a Szegedi Egyetemi Ifjúság (SzEI), az első egységes szervezet létrehozásához, amely tulajdonképpen egyesítette az addig széttagolt társaságokat, egyesületeket. A rektor a felnőtt irányítás helyett a diákok öngazgatását tekintette példának, klubhelyiség létrehozásával ennek terét is megteremtette. Számos fontos kezdeményezés indult ki vagy folytatódott ezeken a csatornákon keresztül, a falukutató mozgalmon át a színjátszásig (ez utóbbi világot egy személyes, tragikus történet bemutatásával Jancsák még közelebb hozza). A kirekesztésmentes, mindenki előtt nyitott SzEI a megalapításától kezdve ki volt téve a szélsőjobboldal támadásainak, majd amikor 1942-ben törvényileg kötelezték az egyesületeket, hogy csak keresztény származású tagokat vegyenek fel, az első hallgatói demokrácia-kísérletnek vége lett.

11 DHONDT 2015.

A következő nagy horderejű pillanatot 1956. október 16-a jelentette, amikor Szegeden megalakult a MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, nem összetévesztendő az 1945-ben alakult, azonos rövidítést használó szövetséggel), a pártállamtól és annak ifjúsági szervezetétől független, autonóm diákszervezetként. A nyitó nagygyűlésen jelenlévő egyetemisták követeléseik révén forradalmasító módon hatottak az egész országra, a sajtó és a Szabad Európa Rádió közvetítésében mindenki megismerte a saját és az országos problémákra adott válaszaikat. A kivételes történelmi helyzet kialakításában nagy szerepet játszott, hogy a lokális célok, az egyetemisták élethelyzetének javítása mellett általános nemzeti követeléseket tudtak megfogalmazni a hallgatók, így mintaadó és vezető szerepet tudtak betölteni néhány napig. A kötetben közölt képek és a hivatkozott hangfelvételek egyedülálló lehetőséget nyújtanak a történetek átélésére. Jancsák Csaba szerkesztésében egy későbbi (október 20-án tartott) ülés hangfelvételének részletei az interneten, a MEFESZ honlapján már korábban nyilvánosságra kerültek,¹² az akkori résztvevőket hallgatva és a könyvet hozzáolvasva kivételes élményben lesz részünk. Az alulról felfelé építkező mozgalom, a közvetlen, részvételi demokrácia gyakorlásának tapasztalata felszabadító hatással volt a fiatalokra, amivel különösen éles kontrasztban állt az 1956. november 4-ét követő represszió.

A történet utolsó fejezete az 1988. szeptemberi diáksztrájkjal kezdődött (megint csak Szegeden), amely már egy átalakuló társadalmi környezet egyértelmű jelzése volt. A fiatalok kifejezték a változás és reform iránti igényüket, ami széles körben talált támogatásra (még az MSZMP-n

belül is), a rendszerkritika kulturális és egyetempolitikai vonalon egyaránt rendelkezett már előzményekkel. 1988–1989 a mai napig formálja a magyarok mentális közérzetét, valóságérzékelését, elég csak a politikai keretek alapvető megváltozására, vagy az „élmény-” és fogyasztói társadalom kialakulására gondolnunk, amelyben az egyéni értékek, életutak kerülnek előtérbe a közösségi normákkal szemben. A kötetzáró rész legfontosabb megfigyelésének a hallgatói önkormányzatok professzionalizálódási, intézményesülési folyamatait, illetve ezek leírását érzem, melyek következtében a kilencvenes évek első felében jelentkező érdekvédelmi képviseletből menedzseri típusú hivatal és szolgáltatás-nyújtás lett az ezredfordulóra, az egyéni karriernek építésének egy állomása. Ezzel párhuzamosan a hallgatói bázis is fogyatkozni kezdett, megfordítva az érdekképviselet eredeti irányát, hiszen a hallgatói képviselet egyre inkább az intézményvezetés véleményét, elvárásait kezdte közvetíteni a társak felé. Az egyetemi testületek működésében és a források elosztásában is szerepet kapva a hallgatói önkormányzat maga is hatalmi szerv lett, a lázadó campus vállalkozó campussá vált. A folyamat törvényszerű volt, a nálunk fejlettebb nyugati államokban hamarabb végbe ment: a felsőoktatás tömegesedése, majd a Bologna-folyamat egyre heterogénebb hallgatói társadalmat eredményezett, amelyben mindenki a saját céljait, érdekeit követve kezd visszahúzódní a közéletből.¹³

A „hogyan tovább” kérdésére válasz lehet a közösségi értékekhez és cselekvéshez való visszafordulás, a hallgatói mozgalmak szerepkörének újrafogalmazása, a civil színtereken ismét megnyilvánuló aktivitás.

¹² A MEFESZ 1956. október 20-i üléséről készített hangfelvételeket lásd: <http://www.mefesz.hu/document.php?id=1> [2020.06.02.].

¹³ A felvázolt folyamat korporatív vagy mozgalmi értelmezéséhez lásd SZABÓ – OROSS 2017.

Mindez egybevág az egyetemek harmadik missziójáról szóló újabb diskurzusokkal: a főiskolák és egyetemek nemcsak az oktatásért és kutatásért felelősek, hanem a saját gazdasági-társadalmi környezetük, a közösségszervezés iránt is kötelezettséget kell vállalniuk.¹⁴ Nagy feladat lesz a felsőoktatás passzív szereplőinek „felrázása” e tekintetben, és itt nem csak a hallgatókra kell gondolni.

Somogyvári Lajos

IRODALOM

- BENSON 2015 BENSON, Richard D.: *Fighting for our Place in the Sun. Malcolm X and the Radicalization of the Black Student Movement, 1960–1973*. New York, 2015.
- CSÁKÓ 2009 CSÁKÓ Mihály: Iskolai demokrácia, diákönkormányzatok, diákjogok. In: *Lukács, a mi munkatársunk: a WJLF tisztelgő kötete Lukács Péter 60. születésnapjára*. Szerk. MAJSAI Tamás – NAGY Péter Tibor. Budapest, 2009. 91–110.
- DHONDT 2015 DHONDT, Pieter: *University Jubilees and University History Writing: A Challenging Relationship*. Boston – Leiden, 2015.
- GERGELY 1989 GERGELY Ferenc: *A magyar cserkészlet története, 1910–1948*. Budapest, 1989.
- GERGELY 2008 GERGELY Ferenc: *A KISZ története, 1957–1989*. Budapest, 2008.
- JANCSÁK 2009 *Fiatalok a Kárpát-medencében. Mozaikok az ifjúság világáról*. Szerk. JANCSÁK Csaba. Szeged, 2009.
- JANCSÁK 2010 *Pillanatfelvételek a Kárpát-medencei ifjúságról*. Szerk. JANCSÁK Csaba. Szeged, 2010.
- JANCSÁK 2011a *Az európai fiatalok világa a 21. század elején*. Szerk. JANCSÁK Csaba. Szeged, 2011.
- JANCSÁK 2011b *MEFESZ 1956 Szeged. A szegedi szikra*. Szerk. JANCSÁK Csaba. Szeged, 2011.
- JANCSÁK 2016a *A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Országos Szövetsége (1956) életútinterjúk tükrében*. Szerk. JANCSÁK Csaba. Szeged, 2016.
- JANCSÁK 2016b JANCSÁK Csaba: *Az 1956-os forradalom indítószikrája a szegedi MEFESZ*. Szeged, 2016.
- P. MIKLÓS 1997 P. MIKLÓS Tamás: „Ifjúsági szerveződések évszázada!?” *Új Pedagógiai Szemle* 47. (1997):11. 35–43.
- P. MIKLÓS 2004 P. MIKLÓS Tamás: *Gyermek- és serdülőkori szervezetek. A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek, mozgalmak történetének válogatott dokumentumai I.* Zánka, 2004.
- RAMA 2020 RAMA, Shinasi A.: *The End of Communist Rule in Albania. Political Change and the Role of the Student Movement*. New York – London, 2020.

¹⁴ ZOMER – BENNEWORTH 2011.

-
- RICO et al. 2018 RICO, Payà A. – HUERTA, Hernández J. L. – CAGNOLATI, A. – GÓMEZ, González S. – GÓMEZ, Valero S.: *Globalizing the student rebellion in the long '68*. Salamanca, 2018.
- ROJO 2016 ROJO, Juan J.: *Revisiting the Mexican Student Movement of 1968. Shifting Perspectives in Literature and Culture since Tlatelolco*. New York, 2016.
- SZABÓ – OROSS 2017 SZABÓ Andrea – OROSS Dániel: Társadalmi mozgalom-e az országos hallgatói képviselő? *Educatio* 26. (2017):1. 15–25.
- TRENCSENYI 2006 TRENCSENYI László: *Utak és törések. Adalékok az úttörőmozgalom történetéhez*. Budapest, 2006.
- ZOMER – BENNEWORTH 2011 ZOMER, Arend – BENNEWORTH, Paul: The Rise of the University's Third Mission. In: *Reform of Higher Education in Europe*. Eds. ENDERS, J. – DE BOER, H. F. – WESTERHEIJDEN, D. F. Rotterdam, 2011. 81–101.